թիւնն է երբէք չը մտածել ապագայի մասին։

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՎԵՐՋԻՆ ԽՕՍՔ Պ. ՆԱԶԱՐԵԱՆՑԻՆ

—

Պ. Նազարեանց։ Դուք չարաչար սխալվել էք, կարծելով որ ես կամեցել եմ ձեզ հետ պօլեմիկայով զբաղվել, ես դրա ցանկութիւնը երբէք չեմ ունեցել և չունեմ էլ։ Իմ միակ ցանկութիւնն էր՝ ցոյց տալ հասարակութեան որ գրքերի քննադատութիւնը ձեր և ձեզ նմանների գործը չէ։

1) Ես անուանել եմ տգէտ (իսկ այժմ աւելի համարձակ միենոյնը կանեմ) մի մարդուն, որը չիմանալով ամենահասարակ ռուսերէն բառերի նշանակութիւնը, համարձակվել էր այդ լեզուի ոճի վրա դատողութիւններ անել։

2) Կարծեմ, մի մարդ, որը հրապարակապէս յայտնում է, որ իր (քննադատի) գործն է ամբողջ հայ գրականութեան ուղղութիւն տալը (տե՛ս «Մեղու» № 40 «կրիտիկա» վերնագրով յօդուածը), պէտք է կարմրի, երբ նրան ցոյց են տալի, որ նա ինքը ռուսերէն բառերը չէ հասկանում, իսկ ուրիշներին մի և նոյն բառերի թարգմանութիւնը ուղղում է։ Վերջին յօդուածում դուք ինձ ասում էք, որ դուք դրա համար չէք կարմրում։ Իզուր աշխատանք. ես այդ առաջուց գիտէի.....

3) Ասացէ՛ք, խնդրեմ, եթէ մի մարդ, որը (ձեր կարծիքով) իր մայրենի լեզուի կմաղքին անգամ ծանօթ չէ, կարողացել է ցոյց տալ ձեզ ձեր արած սխալ նկատողութիւնները հայերէն լեզուի վերաբերութեամբ, ի՞նչ կը լինէր ձեր հալը, եթէ այդ պաշտօնը յանձն առնէին մեր հայկաբանները....

4) Եթէ ես ասում եմ. «Պ. Ց. Նազարեանցը կաշիից դուրս է եկել իր քննադատութիւնը պաշտպանելու համար, բայց...և այլն» դրանից, յուսով եմ, մենք չը պէտք է հասկանանք, որ Նազարեանցը իսկապէս կաշուց դուրս է եկել և առանց կաշու է մնացել։ Նմանապէս. եթէ հայը գժել է աղջկան և ասել է. «դու նեգրից ի՞նչ պէտք է շինես», (կարծելով, որ նեգրին կարելի է ամեն տեսակ խաղալիք դարձնել աղջկայ ձեռքում), չը պէտք է կարծել, որ նեգրից իսկապէս կարելի է խաղալիք շինել։ Դժուար հասկանալու է, չէ՞, պ. Նազարեանց....

5) Չը գիտեմ՝ ի՞նչ է ուզում ասել պ. Նազարեանցը, ասելով. «մարդը ակամայ մտածում է, թէ արդեօք ի՞նչ շարժառիթ ունէր պարոնը (այսինքն՝ ես) մի պաշտպանողի դեր յանձն առնելու»... Այդ տեսակ կասկածելի խօսքերը պատիւ չեն բերում ոչ մի ազնիւ գրողին։ Կարծես, պ. Նազարեանցին յայտնի չէ, որ Գաբ. Միրզոյեանցը այն փոքրիկ խմբի կազմողներից մէկն է (այդ կարող էր պ. Նազարեանցը գիտենալ լրագրութիւնից), որի աշխատութեանց արդիւնքների դէմ յարձակվում է մեր երևելի քննադատը։ Ասացէ՛ք, խնդրեմ, ի՞նչ կար զարմանալու, եթէ Միրզոյեանցը այդ աշխատութիւնների պաշտպան (?!) հանդիսացաւ։

6) Մենք զարմանում ենք, թէ ի՞նչ աղբիւրներից յայտնի է պ. Նազարեանցին, որ կանոնաւոր խմբագրական մասնաժողովը ի պատիւ օրիորդի չէ կամեցել թերակատար թողնել այն գործը, որ ընկերութեան կազմվելուց առաջ է սկսված։ Թո՛ղ յայտնի լինի պ. Նազարեանցին, որ ընկերութեանը պաշտօնապէս յայտնված էր, որ՝ եթէ խմբագրական մասնաժողովը «Թովմաս եղբօր տնակը» արժան չի համարի ընկերութեան հրատարակութեանց անուն կրելու, այդ գրքոյկը կարող է տպագրվել և առանց ընկերութեան միջոցների։

Դուք, պ. Նազարեանց, գրպարտում էք մի նորակազմ ընկերութեան խմբագրական մասնաժողովի անդամներին, որոնք իբր թէ հէնց սկզբից սկսել են ումն իցէ խաթր պահել և 'ի լոյս ընծայել անարժան գրքոյկ։ Այդպիսի մի բան պատիւ չը պէտք է բերէ ոչ մի ընկերութեան, որը գործ է ածում հասարակական միջոցներ։

Արժեն արդեօք ձեր յօդուածի միւս կէտերը պատասխանի՞ թէ ոչ, թող ուրիշները դատեն։

Զարմանքով կարդացի «Մեղու»-ի № 43-ում դէպի ինձ ուղղած մի քանի խօսքերը պ. խմբագրի կողմից։ «Մեղու»-ի պ. խմբագիրը իմ «ես անձամբ չեմ կամենում «Մեղուն» և «Մշակ»-ի մէջ կռուի նորոգելու միջոց դառնալու» խօսքերից այն եզրակացութեան է հասել, իբր թէ՝ ես ձգտել եմ խնամակալի պաշտօնին «Մեղու»-ի վրա։ Զարմանալի լօգիկա.... չէինք սպասում։

«Ի՞նչ է կարծում պ. Գ. Միրզոյեանը, ասում է «Մեղուի» պ. խմբագիրը, որ և է ազնիւ և իր պատիւ ճանաչող խմբագրութիւն կը համաձայնէ՞ր այդպիսի մի հոգաբարձութիւն ունենալու իր վրա.....», իսկ մենք կը դիմենք նրան հետևեալ հարցով.

«Ի՞նչ է կարծում «Մեղու»-ի պ. խմբագիրը, որ և է ազնիւ և իր պատիւ ճանաչող հայոց լրագրի խմբագրութիւն թո՞յլ կը տայ զանազան Նազարեանցներին իր լրագրի միջոցաւ ձգտել խնամակալի պաշտօնին ամբողջ հայոց գրականութեան վրա.....»

Գաբ. Միրզոյեանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

Լսում ենք որ Ս. Պետերբուրգի ֆրանսիական դեսպան գեներալ Շանզի ճանապարհորդում է այժմ Անդրկովկասում և այս օրերս վերադառնալու է Բօրժօմ։

—

Գրիգոր Արծրունու՝ դասախօսութիւնը «Սովը Հայաստանում» թարգմանվեցաւ արդէն գերմաներէն լեզուով և շուտով կը տպվի առանձին բրօշիւրայով։

—

«Правит. Вѣстн.» լրագրի մէջ տպված է հետևեալ Բարձրագոյն հրամանը։ Ս. Պետերբուրգի Նիկօլայեվսկայա հիւանդանոցի մէջ բժշկականութեան ուսումը աւարտող կանանց յատկացնել կուրծքի առանձնանշան անկախ պրակտիկա ունենալու իրաւունքի համար։ Այդ արծաթէ նշանի մէջ տեղ դրված են Ж. և В. տառերը (женщина врачъ, բժիշկ-կին)։ Այն կանայք, որոնք բժշկականութեան դասերը լսելուց յետոյ ստացել են անկախ պրակտիկայի իրաւունք, պարտաւոր են նրանց յատկացրած այդ նշանը կուրծքի աջ կողմը կրել։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՖՐԱՆՍԻԱ

—

Լրագիրների մէջ կարդում ենք հետևեալ տեղեկութիւնները։

Կղերական կուսակցութիւնը, որի դէմ ուղղված էին մարտի 29-ի հրամանները, վճռեց, որ եզուիտներին արտաքսելու օրը այնպիսի օր դարձնի, որի «անցքերի» մասին խօսի և դատողութիւններ տայ ամբողջ Եւրոպան։ Այդ կուսակցութիւնը եզուիտներին արտաքսելու անցքը այնպիսի ձևերով շրջապատեց, որ Ֆրէյսինէի մինիստրութեան բոլոր աշխատանքները՝ իր վճիռը առանց աղմուկի իրագործելու մասին՝ իզուր անցան։ Կղերականները հասան իրանց նպատակին։ Այժմ ամբողջ Եւրոպայի իւրաքանչիւր անկիւնում խօսում են եզուիտների մասին, այսինքն այն եղբայրութեան մասին, որ միշտ հակակրելի է եղել եւրօպական հասարակութեան փոքր ի շատէ զարգացած մասի համար։ Խօսելը բաւական չէ, այդ հասա-

---

տիրապետող։ Այսօր կօնսիստորիայի քարտուղարը կամ անգամ տէր հայրը և կամ պատուելի հոգաբարձուն (մենք դոցա անունները յիշելու նողկանք ենք զգում) ստանալով մի թիւրքից մի պուդ եղ, երկու գառն, մի երկու ջուալ ցորեն, օրագիր են կայացնում թէ այս ինչ այն ինչ արօտատեղիները կամ անտառները 15 րուբլով 3 տարվայ ժամանակով տալիս են նորան կապալով և վերջը դուրս է գալիս, որ այդ 15 րուբլ գնահատած տեղը առնուազն 3—4 հազար եկամուտ է տուել թիւրքին։ Անամօթութիւնը մինչ այնտեղ է հասնում, որ մի տարի պատուելի հոգաբարձութիւնը ամբողջ կալուածը իր բոլոր անտառներով, վարելահողերով տարեկան 300 րուբլ կապալով է տալիս մի թիւրքի, որը միայն անտառների ընկուզենու կճղերից (наплывъ) մօտ 3000 րուբլ է գոյացնում, ուր մնաց արօտատեղիները, որոնց թիւը հարիւրաւոր է և ամեն մէկ թիւրքը իր կողմից 50, 40, 100, 120 րուբլով էր ծախում ուրիշներին։ Իսկ այդպիսի հարստութեան տիրանալ շատ հեշտ էր որ և իցէ մի կեղտոտ չինովնիկի կամ թիւրք բէկի, բաւական էր որ նա պ. պ. հոգաբարձուներին, կօնսիստորի քարտուղարին, գործակալ հօրը մի մի ոչխար, ձի, մի քանի ջուալ ցորեն և մի քանի տիկ եղ ընծայէր։ Այդ իրողութիւնը այնքան ընդհանրացած էր, որ երբ պ. Պապաջանեանի կողմից մի ծիծաղական պատկեր էր հրատարակվել, որտեղ հոգաբարձուներից մինը ձեռքին բռնած ունէր մի պուտիկ եղ և մի աման ձկներով լի, վերջինս այնքան բնական է գտնում այդ տեսարանը, որ ի լուր ժողովրդեան ասում է. «էդ անիծածները յինչ զորդ քաշալ ըն է»։ Մի տա մի թուել այն բոլոր աւազակութիւնները, որոնք գործվել են կալուածների վերաբերմամբ ի վնաս և ի կործանումն դպրոցին կօնսիստօրականների և հոգաբարձուների ձեռքով, դորա համար հարկաւոր կը լինէին ամբողջ հատորներ։ Այդու ամենայնիւ անկարելի է այստեղ չը յիշել այն ահագին և գլխաւոր կորուստները, որ ունեցել է ուսումնարանը կալուածների վերաբերմամբ Սարգիս եպիսկոպոսի և հոգաբարձուների շնորհիւ։ Ազգային ժառանգութեան այդ աւանդապահները ոչ մի հոգացողութիւն չեն արել այն ժամանակ, երբ կառավարութեան կողմից ագէնտ է ուղարկվում որոշելու թէ որոնք են մասնաւոր և որոնք արքունի հողեր տեղացի բնակիչների վկայութեան համեմատ, ուղարկելու հոգաբարձութեան կամ հոգևոր իշխանութեան կողմից մի անձ, որ ներկայանար կառավարութեան և ցոյց տար վանքապատկան կալուածները, ուստի այդ հանգամանքից օգուտ քաղելով դրացի կալուածատէրները և բէկերը վանքի հողերը ցոյց են տալիս իբրև իրենց սեփականութիւն և յաջողութեամբ տիրապետում են։

Սրբազան առաջնորդը և պ. պ. հոգաբարձուները դաւաճանելով ազգային շահերին, չեն բողոքում ոչ մի տեղ, երբ Ղարաբաղի վերջին խանի աղջիկը խնդրում է կառավարութիւնից ընծայել նրան Ղարաբաղի վանքապատկան կալվածներից 50 հազար դեսիատին տեղ ի յաւիտենական ժառանգութիւն, կարծելով, որ այդ հողը արքունի է։

Վերջապէս այդ բոլոր անհոգութեանց հետևանք այն է լինում, որ երբ Սարգիս եպիսկոպոսի հեռանալուց յետ գալիս է Արիստակէս Սեդրակեան վարդապետը, այն ահագին 200 հազար դեսեատին տեղ ունեցող կալուածները, որոնք թողել է իր մահից յետոյ հանգուցեալ միտրապօլիտը, այնպիսի աղիողորմ դրութեան մէջ են լինում, որ այդ նշանաւոր քանակութիւնից այսօր միայն հազիւ 40 հազար դեսեատին անվիճելի կերպով պատկանում է ուսումնարանին, իսկ մնացեալը, որը յափշտակված է զանազան անձերից, որն էլ վէճի առարկայ է դարձել։ Յաւիտենական նախատինք նոցա, որոնք պատճառ են եղել այդ իրողութեան (այստեղ ի դէպ է յիշել, որ այժմեան հոգաբարձութեան մի երկուսը այդ հերոսների շարքումն են)։

Այս ընդհանուր ակնարկից կարելի է արդէն եզրակացնել թէ ինչ ահագին նշանակութիւն ունի կալուածական խնդիրը Ղարաբաղի հոգևոր դպրոցի և ամբողջ թեմի ազգային լուսաւորութեան համար։ Նա նրա կեանքի և մահու խնդիրն է, եթէ 'ի նկատի ունենանք, որ Շուշու հոգևոր դպրոցը, ամբողջ Արցախի թեմի վերաբերմամբ, որ բոլորովին առանձին պայմանների մէջ է գտնվում իբրև միակ կրթական հաստատութիւն, աւելի մեծ դեր ունի խաղալու մի բազմամարդ և դեռ հայկական տիպար կրող մի վիճակում, քան մեր բոլոր ուրիշ ազգային հոգևոր դպրոցները։ Ուստի և հեշտ է հասկանալ, որ Ղարաբաղի առաջնորդներից միայն նա կարող է ազնիւ և ճշմարիտ ազգասէր կոչվել, ով որ իր բոլոր ուշադրութիւնը կը դարձնի կալուածների, նոցա բարեկարգութեան վրա և կաշխատէ յափշտակված ազգային ժառանգութիւնները յետ ստանալ, ուրեմն ապահովացնելով ընդ միշտ ուսումնարանի նիւթական դրութիւնը, միջոց կը տայ սորան բարոյապէս եւս ծաղկել և ժողովրդեան պահանջներին համապատասխան ազգային-գործիչներ պատրաստել։ Հանրածանօթ իրողութիւն է, որ Շուշու հոգևոր դպրոցը իր երկարամեայ գոյութեան միջոցին ոչ մի հասարակական գործիչ, ոչ մի օրինաւոր քահանայ և ոչ մի փոքր ի շատէ օրինաւոր ուսուցիչ չէ տուել ոչ քաղաքին և ոչ վիճակին, թէև ահագին գումարներ են փչացել, և դորա պատճառը, գլխաւորապէս, այն հանգամանքն է եղել, որ ուսումնարանը մի յայտնի, որոշ եկամուտի աղբիւր չունենալով (ըստ որում կալուածները վերևում նկարագրված դրութեան մէջ են եղել), իր գոյութեամբ պարտական է եղել միշտ տեղական առաջնորդների կամքին։ Ուրեմն ուսումնարանի գոյութիւնը ամբողջապէս կախված է նորանից թէ ինչ տեսակ մարդ է առաջնորդը, որովհետև հոգաբարձութիւնը մինչև այսօր աւելի վնաս է տուել, քան օգուտ։ Արդարութիւնը պահանջում է խոստովանելու, որ Ղարաբաղի այժմեան առաջնորդ Սեդրակեան վարդապետը այդ կողմից գովասանութեան արժանի է և իր բոլոր նախորդներից ամենագործունեան և անշահասէրն է հանդիսացել, բայց այդ ես միայն համեմատաբար։ Ճշմարիտ է, որ եթէ այսօր հոգևոր դպրոցը, մանաւանդ օրիորդականը սկսում են բարեկարգ ուսումնարանների կերպարանք ստանալ, եթէ այսօր (սեպտ. 1-ից) կարելի է լինում տղայոց հինգերորդ, իսկ օրիորդաց չորրորդ դասարան բանալ, եթէ այսօր ուսումնարանը կարողանում է Սեդրակ Մանդինեանցի պէս մանկավարժ-մասնագէտը իրեն տեսուչ ունենալ դա, ըստ մեծի մասին պարտական ենք Սեդրակեան վարդապետի աշխատութեան, թէև աւելացնում ենք, Արիստակէս վարդապետի նոյն իսկ պատիւը և շահը պահանջում էին, որ նա, հրաժարեցնելով Պապաջանեանին և նորա խումբը, և գժտութիւն ձգելով ու անվստահութիւն տարածելով ժողովրդի մէջ, ամենայն կերպով բարեկարգէր ուսումնարանը և վերականգնէր այդ վստահութիւնը։

Արիստակէս վարդապետը իր եկած օրից սկսել է ուշադրութիւն դարձնել կալուածական խնդրի վրա և յաջողել է շատ բան անելու, բայց այդու ամենայնիւ իր բոլոր աշխատութիւնը կալուածների մասին կարելի է ասել բոլորովին ապարդիւն են անցել։ Նա աշխատել է համոզել հոգաբարձուներին, որ այդ կալուածները յափշտակութիւնից պահպանելու և նոցա շահերը դատաստանի առաջ պաշտպանելու համար, ուսումնարանը պէտք է ունենայ մի օրինաւոր փաստաբան և նշանակել է տուել երդուեալ փաստաբան պ. Ահարոնեանին տարեկան 1500 րուբլ ռոճիկով, բայց մեր պարոն երդուեալ փաստաբանը ահա ամբողջ 4 տարի ստանալով ամբողջ հարիւրաւոր թշուառ հայ որբերի և աղքատների փողը և ամենայարմար առիթում հասկացնել տալով հոգաբարձութեան թէ նա այդ (փողակերութիւնը) անում է միայն դրդված լինելով ազգասիրական զգացմունքից, ոչինչ մի երևելի բան չէ յառաջացրել կալուածների վերաբերմամբ և նոյն իսկ այս քանի օրերս, երբ հոգաբարձութիւնը հեռագրում է նորան Գանձակ, որ շտապէ գայ, ըստ որում այժմ երկրաչափը եկած լինելով, ամենակրիտիկական վայրկեանն է, նա, այդ ազգասէր հայ երիտասարդը, հրաժարվում է գալուց, անձնական շատ զբաղմունք ունենալու պատճառով.... Երևի պ. Ահարոնեան մտածում է, ինչ կայ, ես էլ ազգի որդին եմ, ամենքը ուտում են, ինչ կը լինի մի 6 հազար էլ ես ուտեմ։ Եւ այդ մարդը, նկատել պէտք է, դեռ ազնիւ փաստաբաններից մինն է համարվում..... Փաստաբան նշանակելուց յետոյ, Սեդրակեանը հոգաբարձուների մատնացոյց լինելով, նշանակում է պ. Դանիէլբէկեանին կալուածների ընդհանուր կառավարիչ, բաւականին մեծ ռոճիկ տալով նորան և բոլորովին հաւատալով հոգաբարձուների վկայութեան նորա ազնուութեան մասին, թէև հոգաբարձուները քաջ գիտէին, որ մի արտաքսված պօլիցեական, որպիսին էր պ. Դանիէլբէկեան, չէր կարող յարմար լինել. բայց մի տարուց յետոյ, այդ կառավարիչը բոլոր ռոճիկը լիովին ստանալով, միայն 700 րուբլ եկամուտ է ցոյց տալիս, այն էլ ոչ թէ

րակութիւնը պախարակում է Ֆրանսիական Հանրապետութեան կառավարութեան գործունէութիւնը: Եզուիտները յանկարծ «հետաքրքիր» դարձան: Նրանց խղճում են իբրև ֆրանսիական հանրապետութեան անհամբերողութեան պատճառով տանջվածներին: Բոլոր անցեալը մոռացված է և եթէ իրանք եզուիտները աւելի խելօք և հեռատես չը լինէին այն մարդկերանցից, որոնց նրանք յիմարացրել են, նրանք կարող էին երևակայել, որ հէնց որ իրանք կը հանեն եւրոպական որ և է միապետութիւն, նրանց բաց գրկերով կընդունեն, չը բացառելով և այն երկիրները, որտեղից նրանք մի ժամանակ արտաքսվել են աւելի մեծ խստութեամբ, քան թէ իրան այժմ թոյլ է տուել Ֆրէյսինէի մինիստրութիւնը:

Ինչպէս Փարիզում de Sévres փողոցում, նոյնպէս և այն քաղաքներում, որտեղ կային եզուիտներ, այդ օրը խաղացած կոմեդիան աննմանելի արհեստով և ճարպիկութեամբ էր պատրաստված: Եզուիտների արտաքսման մասին դեռ մի շաբաթ առաջ սկսեց խօսել հակահանրապետական մամուլը և այնպիսի խիստ ձևով, որ չափազանց գրգռում էր ընթերցողների ջիղերը: Կղերականութեան գլխաւորները մի րոպէ հանգստութիւն չունէին: «Սուրբ հայրերի» հետ միասին նրանք տենդային եռանդով պատրաստում էին աքսորման պատկերները: Նախագիծը մանրամասնաբար մտածված էր և իսկութեամբ կատարված: Հանճարաւոր metteurs en scène (բեմ պատրաստողները) ոչ մի մանրամասնութիւն չէին մոռացել, նախատեսել էին անսպասելի դէպքերը:

Փարիզի եզուիտների գլխաւոր բնակարանի մէջ, de Sèvre փողոցում, տուն № 35-ի մէջ պատրաստված էր ամենանշանաւոր ներկայացումն: Այդ բնակարանի մշտական բնակիչներից յունիսի 30-ի համար մնացին միայն նրանք, որոնք զանազան պատճառներով, իրանց դրութեան առանձնութիւններով, կարող էին դժուարացնել կառավարութեանը: Միաբանութեան գլխաւորի կարգադրութեամբ առաջուց հեռացրած էին այն «հայր սուրբերը», որոնք չափազանց բարկացկոտ բնաւորութեան տէր, չափազանց առողջակազմ, կամ հակակրելի դէմքի տէր էին: Բնակարանի մէջ մնացել էին տարիներից ձանձրացած ծերերը, թոյլերը, համբերող և համակրելի դէմքեր ունեցողները, մի խօսքով այնպիսիները, որոնք իրանց դէմքերի համբերող և քաղցրին խոնարհ արտայայտութեամբ, կարող էին գրաւել հասարակութեան համակրութիւնը: Մնացել էին նոյնպէս երկու օտարահպատակներ, մի ռուս եզուիտ և մի անգլիական հպատակ շոտլանդացի Ֆորբս: Ֆորբսի ներկայութիւնը անհրաժեշտ էր համարված, որպէս զի աւելի դժուարացնի պոլիցիականների գործը, որոնք այդպիսով ստիպված կը լինէին ոյժ գործ դնել մի այնպիսի երկրի քաղաքացու դէմ, որ մեծ եռանդով պաշտպանում է իր հպատակների իրաւունքները:

Փարիզի եզուիտների արտաքսելու ձևի մանրամասները յայտնի են ընթերցողներին: Պոլիցիական գործակատարները de Sèvres փողոցում գտան եզուիտների «պաշտպանների» մի ամբողջ խումբ, որ կազմված էր պատգամաւորներից և սենատորներից, որոնց մէջ կար մինչև անգամ արդարութեան նախկին մինիստր, պ. Էրնու: Այդ բոլոր պաշտպանները միմեանց առաջը կտրելով և մեծ եռանդով անդադար պնդում էին պոլիցիական գործակատարներին, որ նրանք զեղծում են օրէնքը և յիշեցնում էին այն ծանր պատասխանատուութիւնը, որին Ֆրանսիայում ենթարկվում է այդպիսի զեղծումն գործող իւրաքանչիւր աստիճանաւոր: Այնուամենայնիւ պոլիցիականները չը շփոթվեցին և շարունակ կատարեցին իրանց տուած յանձնարարութիւնը: Նրանք ստիպված էին կողպէքներ կոտրել, անհնազանդ եզուիտների վրա ձեռք դնել, լսել պատգամաւորների և սենատորների վիրաւորանքները:

Մինչդեռ բնակարանի մէջ գլխաւոր դերասանները բարեխղճաբար կատարում էին իրանց դերերը, փողոցում աղմուկ էին հանում և վրդովվում էին կրթված վարձկանները: Պատկերը գեղեցկացնելու համար այստեղ էլ ոչինչ չէր մոռացված: Ամբոխի մէջ նկատվում էին մաքուր, բայց համեստ հագնված կանայք, երեխաները ձեռքին: Նրանք հազիւ էին պահում իրանց արտասուքները: Գտնվեցաւ նոյնպէս մի հարուստ անուանի տիկին, որ կառքով շտապով մօտեցաւ պոլիցիականներին և սկսեց բղաւել: «Դուք ստորութեամբ և անամօթութեամբ էք վարվում»: Երբ պոլիցիականները կամենում էին նրան կալանաւորել, ամբոխի մէջ տասնեակ անձինք գտնվեցան, որոնք նրան յանկարծ ճանաչեցին և սկսեցին բղաւել. «Ձեռք մի տաք, կոմսուհի դ՚Արսիօն է, օտարականուհի»: Չէր մոռացված նոյնպէս հասարակական կանանցով լի կառքը: Այդ կանայք բղաւում էին «կորչին եզուիտները»: Հասարակական կանանցով լի կառքը եզուիտները պատրաստել էին, որ գրգռեն ամբոխը և առիթ տան հակահանրապետական լրագիրներին ասել, որ փողոցում մարտի 23-ի հրամանների օգտին ձայն տուին միայն Փարիզի հասարակութիւնից մերժվածները:

Եզուիտները հոգացել էին, որ յունիսի 30-ի սարսափելի անցքի մասին միայն ֆրանսիական հակահանրապետական լրագիրները չը խօսեն: Եզուիտները մեծ ճարպիկութեամբ կարողացան իրանց կողմը դարձնել ազդեցութիւն ունեցող օտար լրագիրների թղթակիցներին: Օրինակ Լոնդոնի «Times» լրագրի թղթակից պ. Բլօվից եզուիտների եռանդոտ պաշտպան հանդիսացաւ: Յունիսի 30-ին առաւօտը Փարիզից աշխարհի ամեն կողմերը թռան այնպիսի բովանդակութեան հեռագիրներ, որոնք եզուիտների համար ցանկալի էին:

Խարեբայութիւնը աջողվեցաւ կատարելապէս: Ֆրանսիական կառավարութիւնը կարծես ամաչեցաւ իր համարձակութիւնից: «Պահպանողական» Եւրոպան վրդովվեցաւ: Այն շրջանները և մարդիկ, որոնք դեռ երէկ ծափահարում էին եզուիտների աքսորելուն Պորտուգալիայից, Աւստրիայից, Ռուսաստանից և այլն, որոնք դեռ երէկ եռանդով հաստատում էին Իգնատիոս Լօյօլայի հիմնած միաբանութեան սկզբունքների «հակապետականութիւնը», այդ մարդիկ միաձայն սկսեցին պախարակել պ. Ժիւլ Գրեվիի մինիստրներին ասելով, որ նրանք վախեցան «սև կոմունայից» և, ամենամեծ չափաւորութիւն պահպանելով, փակեցին եզուիտական մի քանի միաբանութիւններ, որոնք Ֆրանսիայում օրէնքի հակառակ գոյութիւն ունէին:

‹ՄՇԱԿԻ› ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

ԼՈՆԴՈՆ, 7 յուլիսի: «Times» լրագիրը հաղորդում է, որ Կաբուլի դատարկելը սկսված է: «Daily News» լրագրին հեռագրում են Կ. Պօլսից, որ Ադունի մէջ Փոքր Ասիայում (գուցէ Ադանա, որ Կիլիկիայի մէջ է) քրիստոնեաների կոտորած է եղել:

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 7 յուլիսի: Պետական բանկի 5% տոմսակը առաջին շրջանի արժէ 94$^{3}/_{8}$ ր., երկրորդ 92$^{1}/_{8}$ ր., երրորդ 93 ր., 50 կ., չորրորդ 93 ր., ներքին 5% առաջին փոխառութեան տոմսակը արժէ 223 ր., 50 կ., երկրորդ 223 ր., արևելեան առաջին փոխառութեան տոմսակը արժէ 91 ր. 75, կ., երկրորդ 91$^{3}/_{8}$ ր., երրորդ 91$^{1}/_{8}$ ր., ոսկի 7 ր. 77 կ.: Ռուսաց 1 րուբլ Լօնդօնի վրա արժէ 25$^{3}/_{8}$ պէնս, ռուսաց 100 ր. Համբուրգի վրա 216 մարկ, 75 պֆ., Փարիզի վրա 267 ֆր. 25 սանտիմ: Բօրսայի տրամադրութիւնը հանգիստ է:

Խմբագիր—հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

նաղդ փող է առաջարկում, այլ մի ստացական է տալիս, որ երբ կունենայ՝ կը տայ.... Անցնում է մի ժամանակ, կալուածները մնում են բարձի թողի արած. վշտացած Սեդրակեանը դարձեալ դիմում է հոգաբարձութեան, որն այս անգամ կամենալով մխիթարել նորան, ներկայացնում են մի նոր անձ իբրև ամենաազնիւ և ամենաբարեխիղճ ոմն պ. Փիրումեանին, որին, իբրև ազնիւ և ազգասէր մարդու, նշանակում են տարեկան 1500 րուբլի ռոճիկ. Այս անգամ ևս Սեդրակեան հաւատում է հոգաբարձուների խօսքին, որոնք, ի հարկէ, զգուշանում են հասկացնել նորան, թէ պ. Փիրումեանը, որը 400 րուբլիով գաւառապետի մօտ գրագիր է եղել, արձակվել է իր պաշտօնից, իբրև անազնիւ մարդ. Սակայն ազնուութիւնը մի վատ ախտ է և միայն Փիրումեանի պէս մարդիկներ չեն վարակվել դորանով. 400 րուբլուց գրագիրը յանկարծ գաւառապետի ռոճիկ ստանալով իր բարեկամ և ազգական հոգաբարձուների շնորհիւ, ձգտում է աւելի ևս շատ ստանալ, ուստի վարձում է մարդիկ, ուղարկում է կալուածները և պատուիրում է հաւաքել բոլոր եկամուտները և ուղղակի իր տունը բերել. Երբ այդ բոլորը կատարվում է, այն ժամանակ միայն Սեդրակեան հասկանում է թէ ինչ օյին են հանել իր գլխին, բայց հինգ րոպէ շատ անագան...... Այժմ Փիրումեան դեռ դատաստանով պահանջում է իր ռոճիկի մնացորդը. իսկ հոգաբարձութիւնը նորանով է մխիթարվում, որ ամբողջ կալվածների եկամուտի տեղ նա կարող է Փիրումեանի մի երկու ամսվայ ռոճիկը չը տալ. Այսպէս ուրեմն Սեդրակեանի բոլոր աշխատութիւնը, ջանքը կալուածների վերաբերմամբ զուր անցան, և դորա պատճառը, ինչպէս տեսնվեցաւ, ինքն չէ, այլ, իր միամտութիւնն ասեմ, թէ անզգուշութիւնը. Սեդրակեան բացի հոգաբարձուներից ոչ ոքի չէր ուզում ճանաչել, նա կարողութիւն չէր զգում ժողովրդին դիմել, ուստի և նա չը կարողացաւ ժողովրդական մարդ դառնալ. Ահա 3 տարի է, որ այդ հոգաբարձութիւնը գոյութիւն ունի և այդ 3 տարուայ ընթացքում նա միայն մի անգամ հարկաւոր համարեց գնալ և պտտել կալուածներում մի քանի տեղ. նա մինչև անգամ չը գիտէ, թէ որտեղ են այդ կալուածների սահմանները, ինչ տեսակ անտառներ կան, հոգաբարձութիւնը, իբրև վաճառականական դասին պատկանող անձինք, որոնք իրենց մի կոպէկը հազար ուսումնարանի հետ չեն փոխի, ոչինչ չէ կարող անել կալուածների համար, ըստ որում նա այն ժամանակ պէտք է անվարձ ճանապարհորդութիւններ անի, այստեղ այնտեղ գնայ, իր դուքանից մի քանի օր զրկվի, ուստի կալուածական խնդրում նա ոչ մի աջակցութիւն չէր կարող անել Սեդրակեանին և չարաւ ևս, և այդ հանգամանքը միայն պատժում է Սեդրակեանին իրեն անզգուշութեան և անփորձութեան համար, ըստ որում ամենքին յայտնի է, որ ներկայ հոգաբարձուների ընտրութեան գլխաւոր պատճառ ինքն Սեդրակեանն էր, որը այդ պարագայում, չը շարժվեց բոլորովին անաչառապէս, այլ ընտրել տուաւ այն 3 հոգաբարձուներին (որոնք միակ հոգաբարձու են հաշվում այսօր իրականապէս) միմիայն նորա համար, որ դոքա Պապաջանեանի հակառակ կուսակցութեան մարդիկ էին. Այժմեան հոգաբարձութիւնը բաղկացած է 8 անձերից, որոնցից 4-ը նոյն իսկ իրենց ընտրութեան սկզբներում պ. Պապաջանեանի պատճառով հեռացել և հրաժարվել են իրենց պաշտօնից, իսկ միւս չորսը—պ. պ. Հախումեան, Բէկլարեան—Բաբայս, Բահաթուրեան—Բաբայ և Թամիրեանց Թաղէոս համարվում են բուն հոգաբարձու, բայց գործողները միայն վերջին երեքն են, իսկ առաջինը—պ. Հ. Հախումեանը, որ ամենից ազնիւ և միակ բանիմաց անձն է, դժբախտաբար մինչ վերջին ժամանակներս տնական հանգամանքներից ստիպված, չէր մասնակցում գործերին. Այդ պատճառով միակ ասպարէզը մնացել էր պ. պ. Բէկլարեանին, Բահաթուրեանին և Թամիրեանին, որոնք մի մի վաճառականական տիպարներ են ներկայացնում և հոգաբարձութեան քօղի տակ ծածկում են իրենց գործերը նոյն իսկ ուսումնարանի վերաբերմամբ. Ո՞ւմ յայտնի չէ Շուշում որ հոգաբարձու պ. Բաբայ Բէկլարեանը ահա մօտ 10 տարի է գրաւել է անիրաւաբար քաղաքի ամենալաւ տեղում գտնված ուսումնարանապատկան հողը, չինել է իրեն համար պարտէզ առանց մի կոպէկի վարձատրութիւն տալով ուսումնարանին. Ո՞ւմ յայտնի չէ, որ նորա բարեկամ Յովսէփ Ղուկասեանը, որն առաջ եղել է հոգաբարձու (Սարգիս եպիսկոպոսի ժամանակ) և այժմ կանդիդատ է, իր հոգաբարձութեան ժամանակ գրաւել է պ. Բէկլարեանի հետ միասին դարձեալ ուսումնարանապատկան գետին և իր համար տուն կառուցել. Թէ պ. Բէկլարեան և Ղուկասեան, իբրև հոգաբարձուներ, իրենց դէմ դատաւոր չեն հանդիսանում, այդ բացատրելի է, թէ պ. Բահաթուրեան և Թամիրեան նոյնպէս չեն հանդիսանայ ուսումնարանի իրաւանց պաշտպան ընդդէմ Բէկլարեանի և Ղուկասեանի, իբրև նոցա ամենամերձ ազգական, այդ ևս բացատրելի է և կարելի այդպիսի չարչիների համար, բայց որ Արիստակէս վ. Սեդրակեանն է լռում և չէ հետևում յափշտակողներից խլել ինչ որ նոքա գողացել են, դա մեզ շատ զարմացնում է, մանաւանդ որ մի քանի ամսից յետոյ կը լրանայ տասն տարին, յորմէ հետէ այդ գետինները յափշտակվել են և այն ժամանակ ուսումնարանը կը կորցնի որ և է իրաւունք վէճ բաց անելու. Հաւատացնում ենք հ. Սեդրակեանին, որ այդպիսի երկերեսանի քաղաքականութեամբ ոչինչ չի շահի և միմիայն միջոց կը տայ բաբաներին շարունակելու իրենց կեղտոտութիւնը. Եթէ հոգաբարձու Բէկլարեանը կամենայ, կարող է հիմն դնել օրիորդական դպրոցի շինութեան, և դորա համար մենք նորա ջիբից մի կոպէկ անգամ չենք պահանջում, բաւական է, որ նա գործածի այդ շինութեան վրա այն գումարը, որ մի բարեպաշտ մարդ, մեռնելիս յանձնել է իրեն պ. Բէկլարեանին, իբրև իր կտակակատարի. Շուշաքաղաքացի պ. Խանդամիրեան մեռնելիս կտակել է 32,000 րուբլի, որը և յանձնել է պ. Բէկլարեանին գործածելու «աստուածահաճոյ» գործի համար. Եթէ պ. Բէկլարեան հասկացող և ազգասէր մարդ է, ինչպէս կամենում են հաւատացնել մեզ ոմանք, նա իբրև հոգաբարձու պէտք է լաւ համոզված լինի, որ Շուշին, իբրև հայ քաղաք խիստ կարևորութիւն ունի մի հատ օրիորդական դպրոցի, և ինչ բան կարող է առաւել աստուածահաճոյ լինել, քան իգական սեռի դաստիարակութեան համար մի սրբավայր, որտեղ չքաւոր օրիորդներ կարող էին ձրիաբար ուսում ստանալ և անմահացնել կտակողի անունը. Բայց ամբողջ 3 տարի Սեդրակեան և ուսուցիչներ չեն կարողանում համոզել Բէկլարեանին այդ բանի մէջ. Չէ որ նա գործնական մարդ է և դու ինչ կուզես ասա, բայց այդ փողը իր համար չահեցնել ամենալաւն է. Պ. Բէկլարեան անշուշտ մոռանում է, որ այդ փողը մի րոպէ անգամ իր մօտ պահելու իրաւունք չունի.—Սակայն ընթերցողը թող չը կարծէ որ մեր պարոն հոգաբարձուները չունեն ազգասիրական գործեր և ոչ մի օգուտ չեն տուած ուսումնարանին. ոչ. նոքա իբրև վաճառականներ, դիմում են ամեն միջոցի ուսումնարանը հարստացնելու համար և յաջողութիւն են գտնում իրենց ձեռնարկութեան մէջ. Հոգաբարձու Բաբա Բահաթրեան, իր նպատակին աւելի շուտ հասնելու համար, յարմար է համարում ուսումնարանը աստուրի դուքան չլինել և հաւատարիմ դուքանական կանոններին նա ամբողջ ժամերով աշխատում է մի կոպէկ աւելի հանել խնդրարկուից. Ահա մի խեղճ կին իր որբի ձեռքից բռնած դիմում է պ. հոգաբարձուին, և խնդրում, որ հոգաբարձութեան կողմից հրատարակված յայտարարութեան համեմատ իր աղքատ որդուն ընդունեն ի թիւս ձրիավարժների.—Ոչ, ասում է պ. Բաբան, ես կընդունեմ որդիդ, երբ դու կը տաս 5 րուբլի.—«Աստուած գիտէ, որ յետին թշուառ աղքատ եմ, ոչինչ չունեմ».—Դէ, լաւ, 4 րուբլի 50 կոպէկ տուր.—«Չեմ կարող».— Հը, 20 կոպէկ էլ կը պակասեցնեմ... Եւ այսպէս շարունակվում է մինչև որ 5 րուբլուց իջնում է 2 րուբլի 20 կոպէկ և ընդունում է աղքատ երեխային. Շատ անգամ պ. Բաբան դարձեալ խնայողութիւն է համարում մի 20 կոպէկ պոկել նորանից, որին հոգաբարձութիւնը վճռել է բոլորովին ձրի ընդունել. 'Ի հարկէ, շատերը պ. Բաբայի այդպիսի ջերմեռանդութիւնը վերագրում են նորա աստուածպաշտութեան, ուստի և չեն զլանում գովասանք թափել նորա գլխին.

(Կը շարունակվի)